

Közlemények

BAK BORBÁLA

Győr szabad királyi város igazgatástörténetének levéltári forrásai és terminológiai kérdései (1743–1778)*

Győr város igazgatástörténetében a címben jelzett 1743–1778 közötti korszakot önálló szakznak tekintem. Mária Terézia 1743-ban szabad királyi városi rangot adományozott az egyházi mezővárosnak. A kiváltságlevél értelmében Győrben a korábbiakhoz képest új, önálló közigazgatást és igazságszolgáltatást alakítottak ki. 1778 pedig azért korszakhatár, mert ekkor kezdődött az a 12 éven keresztül húzódó kamarai vizsgálat, amelynek megindítója a szószóló (Farkas Márton) följelentése volt és amelynek eredményeként a város igazgatásában jelentős változásokat vezettek be.

A szakirodalom tanulmányozása meggyőzött arról, hogy a 18. századi várostörténet, városi igazgatástörténet meglehetősen hosszú időn keresztül nem állt a kutatók érdeklődésének előterében. Különösen szembetűnő volt ez Győr esetében. A város 18. századi történetének egyes kérdéseit feldolgozó tanulmányok között mindössze kettő érinti a mezővárosi korszak igazgatástörténetét.¹ Az 1743 utáni évek igazgatásáról, a szabad királyi város élén álló tisztviselőkről, vezető testületekről korábban mindössze archontológiai sorok készültek.² Ezért kellett a levéltári forrásokhoz nyúlni, amikor az 1743–1778 közötti korszak igazgatástörténetének kérdéseit akartam megválaszolni.

A 18. századi győri igazgatástörténet levéltári forrásai

Az igazgatástörténet, ezen belül a városi igazgatástörténet levéltári forrásairól szólva a szakirodalom méltán tartja számon első helyen a városok vezetőinek hivatali esküszövegeit (*juramenta*) és az alsóbb tisztviselők részére kibocsátott utasításokat (*instructiones*). Mindkét forrás felsorolja az újonnan hivatalba, tisztségbe lépők legfontosabb kötelességeit, megszabja hatáskörüket, és így bepillantást enged egy-egy testület, hivatal vagy tisztviselő működési területére, „ideális” működési módjára. (A városi igazgatás, bíraskodás során keletkezett iratok áttanulmányozása világossá teszi, hogy az egyes tisztségviselők – a gyakorlatban – hogyan tartották magukat az esküszövegben és az utasításokban szereplő követelményekhez.)³

*A dolgozat egy bölcsészdoktori disszertáció részlete, amely a győri városigazgatást irányító és végző tisztségviselőkkel, alkalmazottakkal foglalkozik.

¹ *Csizmadia Andor*: Győr közigazgatása a szabad királyi városi rangra emelkedés előtt. Győr, [1940], Baross Ny. [Győri Szemle Könyvtára 15.] |Klny. a Győri Szemléből|; *Jenei Ferenc*: Győr a XVI–XVIII. században. (1566–1743) = Levéltári Szemle 1964. 14. évf. 1–2. sz. 199–214. Korábbi korszakra, még a 16–17. századi győri városi vezetés személyi kapcsolataira vonatkozóan mutat be érdekes összefüggéseket Gecsényi Lajos tanulmánya. (*Gecsényi Lajos*: Gazdasági és társadalmi változások Győrött a XVI–XVII. század fordulóján. = Tanulmányok Győr és vidéke történetéből. Szerk.: Gecsényi Lajos. Győr, 1978., Győr-Sopron megyei 1. sz. Levéltár 5–21.)

² *Bay Ferenc*: A szabad és királyi város első tisztikara című tanulmányában (megjelent: Emlékkönyv Győr város szabad és királyi rangra emelésének 200. évfordulója alkalmából. Szerk.: Jenei Ferenc, 1943., Győr város), valamint *Szávay Gyula*: Győr. Monografia a város jelenkoráról a történelmi idők érintésével. Győr, 1896., Győr szab. kir. város törvényhatósága (továbbiakban: *Szávay*) című monográfiájában. Az utóbbiban meglehetősen pontatlanul összeállított névsorok.

³ *Ember Győző*: Az újkori magyar közigazgatás története. Bp., 1946., Irodalmi, Művészeti és Tudományos Intézet 92–101., 119–128., 547–549. és Pest-budai hivatali utasítások a XVIII. század-

A hivatali utasítások egyes városaink levéltárában már a 16. századtól kezdve, míg mások esetében a 18. század elejétől fogva alkotnak önálló sorozatot.⁴

Győr szabad királyi város 1743–1778 közötti igazgatástörténetének forrásai után kutatva rövidesen kiderült, hogy a város levéltárában őrzött iratok között összegyűjtve sajnos csak 1771-től kezdve találhatók meg a hivatali utasítások. Ezek az együtt tartott utasításokon kívül van még a levéltárban egy eskükönyv a mezővárosi korszakból, 1733-ból.⁵

A fenti forrástípus használatáról a városi levéltár anyagának említett hiányossága ellenére sem kellett teljesen lemondani. Az 1743-ban, majd az 1760-ban Győrbe kiküldött királyi biztosok ugyanis jelentéseikhez másolatban csatolták az általuk kibocsátott hivatali utasításokat és a működésük során jóváhagyott eszközöveket.⁶

Mivel Győr esetében az utasítások és az eszközövek csak hézagosan találhatóak meg, olyan forrástípust kellett keresni, amely a tisztviselők és szolgák teljes körét bemutatja az egész korszakon át, és amelynek segítségével a változásokat is át lehet tekinteni. A fenti követelményeknek leginkább a város tisztújításairól készített jelentések feleltek meg és adták számomra a téma feldolgozásához a legalaposabban fölhasználható és a legrészletesebben elemezhető forrást.

Az említett forrásanyag keletkezését és jellegét alapvetően az szabta meg, hogy a szabad királyi városok a király „földesúri” fennhatósága alatt álltak. Az uralkodó az országos kormányzások segítségével irányította a városok gazdálkodását, igazgatását és küldhetett ki tisztújításokra jelentéstételre kötelezett királyi biztosokat. Azokban az esztendőökben – és ez az általános –, amikor a restaurációt királyi biztos részvétele nélkül, „saját kebelükben” bonyolították le a városok, a tisztújításról két példányban – több esetben királyi parancs vagy kormányzói utasítás által megszabott formában – jelentést kellett küldeniök. Ennek egyik példányát a magyar kamarához, a másik példányát a magyar királyi kancelláriához címezték. A tisztújítási jelentés alapján a megválasztott városi vezetőket, tisztviselőket a király vagy megerősítette vagy új személy(ek) választását rendelte el.⁷

ban. Szerk.: Bónis György. Bp., 1974. (Kossuth Ny.) [Budapest Főváros Levéltára Forráskiadványai VI.] (Továbbiakban: PB. hiv. utasítások) 5.

⁴ A hivatali utasítások, eszközövek levéltári anyagáról összefoglaló tájékoztatás: *Kosáry Domokos*: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. 1. Általános rész I–II. Bp., 1970., Tankönyvkiadó 430–602. „Az egyes városok, mezővárosok levéltárai” cím alatt.

⁵ Győr-Sopron megyei 1. számú Levéltár, Győr (továbbiakban: GySmL: 1). Győr város levéltára (továbbiakban: Gyvlt-a) Eskükönyv (Formulae juramentorum) 1733 és Tisztviselők hivatali utasításai (Instructiones pro officialibus 1771–1813).

⁶ Magyar Országos Levéltár, Budapest (továbbiakban: MOL) Magyar kancelláriai levéltár. Litterae Camerae Hungaricae (továbbiakban: A20) No 6. 1743. és No 34. 1760.

⁷ A központi hatóságok közül a városi ügyek igazgatásával 1724 előtt kizárólag a magyar királyi kamara foglalkozott. A helytartótanács megszervezése után 1724-től 1730-ig az új kormányzók feladata lett a városok felügyelete: hadiadó- és háziadó-számadásai, gazdálkodásuk, közigazgatásuk ellenőrzése, szabályozása. 1730 után egy királyi rendelet a helytartótanács hatáskörében csak a hadiadó-számadások felülvizsgálatát hagyta, a háziadó-számadások ellenőrzését pedig a pozsonyi, illetve a székesi kamarához utalta. 1730-ban a két kormányzó hatáskörének pontosabb elhatárolására nem került sor. További királyi rendelet (1733) és a kialakuló gyakorlat alapján a városok gazdasági ügyeiben (*in oeconomicis*) a kamara, a közigazgatási ügyekben (*in politicis*) pedig a helytartótanács mondható illetékesnek. Voltak azonban olyan ügyek, amelyeket nem lehetett a két kormányzó között megosztani. Ezeket vegyes bizottsági üléseken, a helytartótanács és a kamara tanácsosainak jelenlétében tárgyalták meg. Amennyiben a városokba két biztost küldtek ki, az egyik a helytartótanácsot, a másik a kamarát képviselte. A városok tisztújítási jelentései egyik példányát – a felügyeletnek megfelelően – a kamarához, a másikat a helytartótanács fölöttes hatóságához, a magyar királyi kancelláriához küldték. Ld.: *Felhő Ibolya – Vörös Antal*: A helytartótanácsi levéltár. Bp., 1961., Akadémiai Kiadó (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai I. Levéltári Leltárak 3.) (Továbbiakban: *Felhő – Vörös*) 19–23. és 157–159; *Kállay István*: Szabad királyi városok gazdálkodása Mária Terézia korában. Bp., 1972., Akadémiai Kiadó (továbbiakban: *Kállay* 1972.) 18–19.; *Nagy István*: A magyar kamara 1686–1848.

Ez a körülmény természetesen befolyásolta a jelentések hangvételét, jellegét. A győri beszámolóban visszatérően szerepel, hogy a tisztújítást rendben, békében, ellenségeskedés nélkül, a restaurációt elrendelő királyi parancsot (*benignum mandatum*) és a „végrehajtási utasítást” tartalmazó kamarai dekrétumot mindenben pontosan követve hajtották végre. A tisztújítás során az igazságosságot, az uralkodó, a város, a közösség érdekeit, hasznát tartották szem előtt. A tisztújítási utasításoknak megfelelően a város ügyeit már korábban is felkaroló, azokban jártas, alkalmas, rátermett, lehetőleg római katolikus személyeket jelöltek és választottak meg.⁸ A jelentéseknek ezek az évente részletesebben vagy szűkszavúbban visszatérő fordulatai fontos részét alkották a beszámolóknak. A felsőbb utasítások ugyanis többször fenyegették a város azzal, hogy amennyiben eltérnek a rendelkezésektől, amennyiben azokat nem pontosan hajtják végre, vagy a tisztújítással kapcsolatban bármilyen kifogás merülhetne fel, a várost vizsgálatnak vetik alá, a megválasztott tisztviselőket nem erősítik meg, vagy felfüggesztik a vezetők fizetését.

Emiatt természetesen a jelentésekből a tisztviselők közötti, illetve a tisztújítások során felmerült torzalkodásokra alig derülhet fény. Több esztendő jelentéseit olvashatjuk úgy végig, hogy azokból szinte idillikusan békés állapotok rajzolódnak elének. A „teljes egyetértés” háttérben esetlegesen meghúzódozó zavaró mozzanatokat rendszerint csak néhány közbevetett utalás jelzi. A városi szolgálatra való alkalmatlanságot, a kihágásokat, a feladatok elhanyagolását szinte kizárólag az alsóbb tisztviselőkkel és szolgálakkal (vámszedők, pandúrok, vásárfelügyelők, kocsisok) kapcsolatosan jegyzi meg.⁹ A város vezetői, a főbb tisztségviselők közötti ellentétekre általában egy-egy kamarai biztosi vizsgálat során, vagy valamilyen feljelentéssel kapcsolatos „panasz-pontok” összeállításakor, illetve a tanácsülési jegyzőkönyvek bejegyzéseiből szerezhetünk tudomást.

A tisztújítási jelentések forrásértékét bizonyos fokig mérsékeli, hogy a beszámolóik időben előre haladva, sajnos, mind sablonosabbakká válnak. Így például a személyi változások indoklása 1760-ig még mutat kisebb-nagyobb változást, és bizonyos mértékig személyhez kötöttnek mondható, 1760 után azonban szinte állandóan ismétlődő, azonos fordulatok kerülnek a személy szerinti jellemzők helyébe.

1767-ig a jelentésekben visszatérően – rendszerint indoklással, magyarázatokkal – fizetésemlést is kérnek. Folyamodnak újabb tisztviselők, a városi szolgálatban levők számbeli gyarapításáért is, részletezve a létszámemelés indokait. 1767-től kezdve mind a fizetés, mind a tisztviselők számának változására vonatkozó kérések, indoklások hiányoznak a jelentésekből. A módosításokra csak a hivatalt viselők táblázatos kimutatásából lehet következtetni anélkül, hogy a szöveges beszámoló az okokat akár néhány szóval is sejtetnék.

A jelentéseket tovább szegényíti, hogy a kezdeti évek gyakorlatától eltérően később számszerűen is mind kevesebb személyi változásról számolnak be; a további folyamatos hivatalviselés körülményeire, indokaira pedig egyáltalán nem utalnak. Az 1770-es években néhány vezető tisztviselőre szűkül a jelentések köre, és róluk is csupán sablonos megjegyzéseket írnak.

A tisztújítási jelentéseket mindezek ellenére a városi igazgatástörténet legsokrétűbb és leginkább használható forrásának tarthatjuk. Leghasználatóbbnak azért, mert ez a legteljesebb, leghiánytalanabb sorozat. A vizsgált, az 1743–1778 közötti időszakból ugyanis mindössze három esztendő, az

bp., 1971., Akadémiai Kiadó (továbbiakban: Nagy 1971.) 91–93. és Paulinyi Oszkár: A magyar kamara városi bizottsága 1733–1772. (Forrástani tanulmány.) = Levéltári Közlemények 1963. 34–35.

⁸ A jelentések a tisztújítások céljáról, a végrehajtás módjáról a legrészletesebben az 1744., 1748., 1753., 1755., 1759. években szólnak. Ld.: MOL Magyar kancelláriai levéltár. Litterae civitatum (továbbiakban: A28) Jaurinum Num. 141. 1744., Num. 126. 1748., Num. 184. 1753., Num. 188. 1755., Num. 34. 1759.

⁹ Túlkapások, kihágások miatt mozdítják el helyéről a vámszedőt (1757, 1761), a kocsist (1761) és a pandúrokat (1762, 1765). Alkalmatlanságról, túlkapásokról írnak a vásárfelügyelők esetében 1761-ben. A kötelességek elhanyagolása miatt 1762-ben három kocsist mozdítanak el, és 1766-ban az egyik kancellista helyett alkalmaznak újat. (MOL A28 Jaurinum Num. 159. 1757., Num. 220. 1761., Num. 21. 1762., Num. 52. 1765. és Num. 213. 1766.)

1771., az 1773., valamint az 1774. évek anyaga hiányzik.¹⁰ (Mivel 1743-ban és 1760-ban a győri tisztújítást a magyar királyi kamarától kiküldött biztosok irányították, így a restaurációról szóló jelentést – természetesen a többi beszámólótól némileg eltérő formában – is ők készítették.) Vagyis három év hiányzó anyagát és a biztosok által készített két jelentést leszámítva összesen 31 esztendőre vonatkozóan áll rendelkezésre ez a viszonylag egységes szempontok alapján készített, a városi tisztviselő kar egészére adatokat tartalmazó forrás.¹¹

Ez a 31 jelentés a vizsgált időszakban nagyjából azonos kérdéseket, problémákat érint és hasonló szempontok alapján számol be a tisztújítás menetének egészéről. A beszámolók adatai, a csatolt táblázatok, összeállítások formája több változás és bizonytalanság után 1756-ra állandósul, és lesz teljesnek mondható. (Ld. az I/1–I/5. számú táblázatokat.)

A jelentések első, szöveges része először röviden a tisztújítást elrendelő királyi parancs (*benignum mandatum*), illetve az azt részletező kamarai dekrétum kézhezvételéről és tartalmáról szól. Megemlíti ezek után a tisztújítás időpontját, és ismerteti magát a restaurációt megelőző eseményeket (a tisztújítás előtti gyűléseket, az ünnepi segélykérő misére vonulást, az azon való részvételt, a városházára való visszatérést). Ezután következik a jelentéseknek az a része, amelyben – évente eltérő részletességgel – bemutatják a tisztújítás menetét, felsorolják a személyi változások okait, szükségességét, az új tisztségviselőket, a városi szolgák személyes adottságait, a választásukat vagy alkalmazásukat megelőző tevékenységüket, szakképzettségüket. (A jelentésnek ebben a részében természetesen évente eltérő számú tisztség, hivatal új személlyel való betöltéséről emlékeznek meg.) Vannak olyan esztendők, amikor részletezve felsorolják azokat a városi vezetőket, tisztviselőket is, akik továbbra is

¹⁰ A hiányzó három év (1771, 1773, 1774) jelentéseit sajnos a Győr-Sopron megyei 1. sz. Levéltárban található tisztújítószéki jegyzőkönyvek 1743–1896 anyagából sem sikerült pótolni. A tisztújítószéki jegyzőkönyvei (amelyek egyébként a kancelláriához, illetve a kamarához küldött jelentésekkel teljes egészében megegyeznek) sorából ugyanis az 1767–1790 közötti anyag hiányzik.

¹¹ A kamarai biztosok által készített 1743., illetve 1760. évi jelentések a Magyar Országos Levéltárban a magyar kancelláriai levéltár *Litterae Camerae Hungaricae* anyagában találhatóak. (MOL A20 No 6. 1743. és No 34. 1760.) A város által összeállított beszámolók 1770-ig a Magyar Országos Levéltárban a magyar kancelláriai levéltár *Litterae Civitatum* állagában, 1770 után pedig a magyar kamarai levéltár *Civitatensia* (Magyar kincstári levéltárak. A Magyar (Pozsonyi) Kamarai levéltár. A Magyar Kamara regisztrátúrája. *Civitatensia*. Továbbiakban: E49) állagában kutathatóak. A jelzetek a következők:

MOL A28 Jaurinum	Num. 141. 1744.	Num. 159. 1757.
	Num. 250. 1745.	Num. 246. 1758.
	Num. 352. 1746.	Num. 34. 1759.
	Num. 27. 1747.	Num. 220. 1761.
	Num. 126. 1748.	Num. 21. 1762.
	Num. 250. 1749.	Num. 106. 1763.
	Num. 37. 1750.	Num. 295. 1764.
	Num. 154. 1751.	Num. 52. 1765.
	Num. 37. 1752.	Num. 213. 1766.
	Num. 184. 1753.	Num. 67. 1767.
	Num. 50. 1754.	Num. 229. 1768.
	Num. 188. 1755.	Num. 61. 1769.
	Num. 38. 1756.	Num. 158. 1770.
MOL E49	387: Jan. 1773. (Az 1772. évre vonatkozó jelentés)	
	627: Aug. 1775.	
	391: Jul. 1776.	
	325: Aug. 1777.	
	507: Jul. 1778.	

A következőkben azoknál a hivatkozásoknál, ahol az év megjelölésével közlöm az adatokat és külön levéltári jelzet nem szerepel, forrásként az itt felsorolt jelentések értendőek, az eredeti tehát a fenti jelzetek alatt kereshető vissza!

hivatalukban maradnak, akik esetében tehát „tisztújításra” nem is került sor. Rendszeresen szólnak a jelentések azokról az alárendelt tisztviselőkről és szolgákról, akiknek alkalmazására, leváltására vagy elbocsátására nem az évenkénti tisztújítás napján, hanem már azt megelőzően került sor.^{1 2} Az 1760-as éveket követően csak a tényleges tisztújításról, a tisztviselői létszám növekedéséről, illetve a személyi változásokról számolnak be. Ennek a gyakorlatnak az a magyarázata, hogy az uralkodó nemcsak a választott vezetőket és a választott testületek tagjait erősítette meg, hanem minden újonnan létesített városi álláshoz és hivatalhoz, legyen akár alkamarsról, bécsi ágensről vagy pandúrról szó, királyi jóváhagyásra volt szükség. (Ld. az I/1. táblázatot.)

A szöveges beszámolóktól kezdettől táblázatos részek egészítették ki, amelyeket 1746-ban, 1747-ben és 1748-ban mellékletként csatoltak a jelentéshez, más esztendőekben pedig a táblázatok közvetlenül a szöveget követték, illetve a szövegen belül kaptak helyet. A táblázatokban sorolták fel a városi igazgatást és igazságszolgáltatást végző és irányító testületek tagjait, a város igazgatását, gazdálkodását, valamint rendését irányító és biztosító személyeket. Míg a szöveges beszámolóknál az adatok bizonyos szegényedéséről beszélhetünk, a táblázatos részek időben előrehaladva mind gazdagabbak, teljesebbek lesznek. A felsorolás kezdetben (1744–1746 között) csak a név és a fizetés adatait tartalmazta. 1747-től az adatok sora a funkcionális hovatartozás megjelölésével bővült. 1756 után, tehát amikor a jelentések teljesnek mondható formája kialakult, szinte minden esetben közölték a táblázatos részben az illető személyek származási helyére, nációjára (pl.: horvát, magyar, osztrák, stájer stb.) vonatkozó adatokat, és megadták foglalkozásukat, kondíciójukat (pl.: nemes, polgárfiú stb.) is.

1750-től a felsorolás „címében” (*Series salarizatorum* . . .) jelölték, hogy a város vezetői, tisztségviselői és szolgálattevői milyen anyagi forrásokból, pénztárakból kapják fizetésüket. 1754 után a felsoroltakat a korszak végéig „pénztáraként csoportosították”, ily módon elkülönítve azokat, akiket a házipénztárból, a kövezetpénz-, az útvámpénztárból, a hadiadó, a serfözóház, a téglafőző-kemence bevételeiből fizettek, illetve akiknek meghatározott összegű rögzített fizetésük nem volt.

1756-tól kezdve a táblázatos rész adatait rövid megjegyzésekkel is kiegészítették. Ezek a megjegyzések számoltak be a szenátorok nyelvismeretéről, jogban való jártasságukról. Ezenkívül évente felsorolták azokat a mellékjövedelmeket (*accidentiae* – napidíjak, megpecsételési taxa, kiadmányozási taxa, másolási díjak stb.), amelyekből a központi kormányzások előírásainak megfelelő mértékben a bíró, a szenátorok, a jegyző(k), a kancellisták és az aktuárius részesedett. (Ld. az I/2. táblázatot.)

A fizetett tisztviselőket két testület: a választott község (hatvanas választott polgárság, hatvanak testülete, választó polgárok) és a számfellettiek tagjainak felsorolása követte. 1744-ben és 1745-ben mindkét összeállítás pusztán névsorra korlátozódott. Az 1746–1756 közötti években a felsorolás a vallás adataival bővült, majd 1756-tól kezdve a nációt, a származási helyet és a foglalkozást is jelölik.

A választott község névsorának összeállításában, különösen a kezdeti időszakban, semmiféle rendszert sem sikerült felfedezni. 1745–1748 között a felsoroltak élén a szószóló (1747., 1748.), illetőleg a szószólók (1745., 1746.) szerepelnek és őket követik a választott polgárok. 1747-ben jelzik először az első helyen feltüntetett tribunus utáni személynél, hogy ő egyben a város kamarása is. 1749-től rendszeressé válik, hogy a választott polgárok közül az első helyen szereplő szószólót azok követik, akik valamilyen városi tisztséget, hivatalt is viseltek. Az összeállítás élén állók után a többi tag felsorolása 1756-ig egyelőre ismeretlen szempontok alapján alakult. 1756–1765 között és 1772-ben a tisztségviselőket után a választópolgárok az ábécé rendjében, majd 1766-tól 1770-ig életkor szerinti felsorolásban szerepelnek. 1775 után most már egészen mechanikusan az ábécé rendjét követi az összeállítás. A tisztségviselők sem alkotnak külön csoportot, hanem a szószóló után minden választópolgár neve kezdőbetűjének megfelelő helyre kerül. (1775–1778.) (Ld. az I/3. táblázatot.)

^{1 2} A jelentések több esetben utalnak arra, hogy a haláleset, elbocsátás következtében megüresedő helyeket már a tisztújítás időpontja előtt pótolniuk kellett, mert egyes tisztviselők olyan feladatokat láttak el, amelyek rövidebb ideig sem maradhattak ellátatlanul. Például ez volt a gyakorlat a városgazda (*oeconomus civitatis*) (1756, 1761.), a vámszedők (1757, 1761, 1765), a bába (1761), a tisztiorvos (1765), a királyi kocsmá gondnok (1770) stb. esetében. Mivel az „alárendelt tisztviselők” hivatali éve nem a tisztújítás napjával kezdődött, így az újakat sem április 24-én, illetve közvetlenül azt követően alkalmazták. Rendszerint az úgynevezett katonai évek megfelelően került sor lemondásukra, alkalmazásukra és illetményük kifizetésére.

I. táblázat

A tisztújítási jelentésekben szereplő adatok

1. A szöveges beszámolók adatai

	a tisztújítás előzményeiről, időpontjáról, lebonyolításáról, a választásokról, alkalmazásokról	a gazdasági kérdésekről				az új polgárokról	a kérelmekről	az utasítások végrehajtásáról
		az elszámolásokról	a pénztárki mutatókról	az adósságokról	a kiadásokról			
1743								
1744	+	+						
1745	+							
1746	+	+						
1747	+	+						
1748	+	+						
1749	+	+			+			
1750	+	+			+	+		
1751	+	+			+			+
1752	+	+			+			+
1753	+	+			+			
1754	+	+			+			
1755	+	+			+		+	+
1756	+	+	+		+	+	+	+
1757	+	+	+		+	+	+	
1758	+	+	+		+		+	
1759	+	+	+		+		+	+
1760								
1761	+	+	+		+	+		
1762	+	+	+		+	+	+	
1763	+	+	+		+	+		
1764	+	+	+		+	+	+	
1765	+	+	+		+	+	+	
1766	+	+	+		+	+	+	
1767	+	+	+		+	+		
1768	+	+	+		+	+		
1769	+	+	+		+	+		
1770	+	+			+	+		
1771								
1772	+	+	+		+	+		
1773								
1774								
1775	+	+	+		+	+		
1776	+	+	+		+	+		
1777	+	+	+		+	+		
1778	+	+	+		+	+		

I. táblázat

A tisztújítási jelentésekben szereplő adatok

2. A városi tiszt(ség)viselőkre, alkalmazottakra és szolgákra vonatkozó fizetési lajstromok adatai

	A tisztség, hivatal megneve- zése	A tisztséget betöltő személy						A kifizeté- sek melyik pénztárból történtek
		neve	foglal- kozása	nációja	szárma- zási helye	vallása	illet- ménye	
1743								
1744	+	+					+	
1745	+	+					+	
1746	+	+					+	
1747	+	+				+	+	
1748	+	+				+	+	
1749	+	+				+	+	
1750	+	+				+	+	+
1751	+	+				+		
1752	+	+				+	+	
1753	+	+				+	+	
1754	+	+				+	+	+
1755	+	+				+	+	+
1756	+	+	+	+	+	+	+	+
1757	+	+	+	+	+	+	+	+
1758	+	+	+	+	+	+	+	+
1759	+	+	+	+	+	+	+	+
1760								
1761	+	+	+	+	+	+	+	+
1762	+	+	+	+	+	+	+	+
1763	+	+	+	+	+	+	+	+
1764	+	+	+	+	+	+	+	+
1765	+	+	+	+	+	+	+	+
1766	+	+	+	+	+	+	+	+
1767	+	+	+	+	+	+	+	+
1768	+	+	+	+	+	+	+	+
1769	+	+	+	+	+	+	+	+
1770	+	+	+	+	+	+	+	+
1771								
1772	+	+	+	+	+	+	+	+
1773								
1774								
1775	+	+	+	+	+	+	+	+
1776	+	+	+	+	+	+	+	+
1777	+	+	+	+	+	+	+	+
1778	+	+	+	+	+	+	+	+

I. táblázat

A tisztújítási jelentésekben szereplő adatok

3. A választópolgárságra vonatkozó adatok

	A választópolgár				vallása
	neve	nációja	származási helye	foglalkozása (professio)	
1743					
1744	+				
1745	+				
1746	+				+
1747	+				+
1748	+				+
1749	+				+
1750	+				+
1751	+				+
1752	+				+
1753	+				+
1754	+				+
1755	+				+
1756	+	+	+	+	+
1757	+	+	+	+	+
1758	+	+	+	+	+
1759	+	+	+	+	+
1760					
1761	+	+	+	+	+
1762	+	+	+	+	+
1763	+	+	+	+	+
1764	+	+	+	+	+
1765	+	+	+	+	+
1766	+	+	+	+	+
1767	+	+	+	+	+
1768	+	+	+	+	+
1769	+	+	+	+	+
1770	+	+	+	+	+
1771					
1772	+	+	+	+	+
1773					
1774					
1775	+	+	+	+	+
1776	+	+	+	+	+
1777	+	+	+	+	+
1778	+	+	+	+	+

I. táblázat

A tisztújítási jelentésekben szereplő adatok

4. A számfeletti testületére vonatkozó adatok

	A „számfeletti polgár”				vallása
	neve	nációja	származási helye	foglalkozása (professio)	
1743					
1744	+				
1745	+				
1746	+				+
1747	+				+
1748	+				+
1749	+				+
1750	+				+
1751	+				+
1752	+				+
1753					
1754	+				+
1755	+				+
1756	+	+	+	+	+
1757	+	+	+	+	+
1758	+	+	+	+	+
1759	+	+	+	+	+
1760					
1761	+		+	+	+
1762	+	+	+	+	+
1763	+	+	+	+	+
1764	+	+	+	+	+
1765	+	+	+	+	+
1766	+	+	+	+	+
1767	+	+	+	+	+
1768	+	+	+	+	+
1769	+	+	+	+	+
1770	+	+	+	+	+
1771					
1772	+	+	+	+	+
1773					
1774					
1775	+	+	+	+	+
1776	+	+	+	+	+
1777	+	+	+	+	+
1778	+	+	+	+	+

I. táblázat

A tisztújítási jelentésekben szereplő adatok

5. A jelentésekhez csatolt mellékletek adatai

	Kimutatás		Kimutatás az új polgárokról					a külföldi nem katolikus új polg.
	a város saját céljaira felvett kölcsönökről	a kincstár részére felvett kölcsönökről (7 éves háború)	az új polgár					
			neve	náción, származási helye	foglalkozása	vallása	taxája	
1743								
1744								
1745								
1746								
1747								
1748								
1749								
1750			+	+	+	+		
1751								
1752								
1753								
1754								
1755								
1756								
1757								
1758								
1759								
1760								
1761			+	+	+	+		
1762		+	+	+	+	+		
1763		+	+	+	+	+		
1764		+	+	+	+	+		
1765		+	+	+	+	+	+	
1766	+	+	+	+	+	+	+	
1767	+	+	+	+	+	+	+	
1768	+	+	+	+	+	+	+	
1769	+	+	+	+	+	+	+	
1770	+	+	+	+	+	+	+	
1771								
1772	+	+	+	+	+	+	+	
1773								
1774								
1775	+		+	+	+	+	+	
1776	+		+	+	+	+	+	
1777	+		+	+	+	+	+	+
1778	+		+	+	+	+	+	+

A számfelietiek felsorolását a kezdeti időszakban ugyancsak az esetlegesség jellemzi. 1756-tól a korszak végéig betűrend szerint készítették a névsort, és csak 1765-től kezdve fordul elő, hogy az alfabetikus felsorolást megtartva, esetenként a viselt tisztséget is megemlítik.¹³ (Ld. az I/4. táblázatot.)

A tisztújítási jelentések – a restaurációs beszámolók és a különféle személyi kimutatások, fizetési lajstromok mellett – rendszeresen foglalkoztak a város belső életét érintő, uralkodói vagy kormányzói jóváhagyást, megerősítést kívánó kérdésekkel is. Mivel a városnak évente számot kellett adnia pl. a város gazdasági helyzetéről, a tisztújítási jelentések gazdaságtörténeti forrásként is számottevőek. A város tájékoztatást készített pénzügyi elszámolásairól, a különféle pénztárak állásáról, kiadásairól, adósságai összegéről és azok törlesztéséről.

Az 1745. év kivételével minden esztendőben jelezték, hogy különböző elszámolásait mely évekről készítették már el, ezek ellenőrzése hol tart, továbbításuk mikorra várható. A hadiadóról összeállított kimutatásokat a helytartótanácshoz, az egyéb városi jövedelmeket számba vevő kimutatásokat pedig a magyar kamarához kellett felküldeni.¹⁴ 1756-ig a hadiadóról szóló jelentések továbbításában meglehetősen nagy elmaradások mutatkoznak.¹⁵ Az 1756 utáni esztendőben már rendszerebbé válhatott a kimutatások elkészítése, a beszámolóban ugyanis legfeljebb egy-egy éves elmaradásról szólnak. A kamarához továbbítandó kimutatások között 1744-től 1754-ig a háziadó elszámolásában találkozunk tetemes hátralékokkal.¹⁶ 1755-ben a háziadó mellett az útvámról is számot adtak, 1756-ban a háziadó, a kövezetpénz, a serfőzőház, a pálinkafőzés és az árpapénztár jövedelmének kimutatása is feltűnik. A következő években – kisebb változásokkal – állandóan a fenti kimutatásokat említik, míg 1768-tól 1778-ig csak a kövezetpénz szerepel a város jövedelmein túlmenően.¹⁷ A kimutatásokat 1756 után rendszerint egy-két éves késéssel továbbították a kamarához. A tisztújítási

¹³ A számfelietiek felsorolása az 1753. évi jelentésből hiányzik.

¹⁴ Az elszámolások továbbításának rendjét Győrben Keller Károly kamarai biztos ismertette és szabályozta a már kialakított országos gyakorlatnak megfelelően. (A kérdésről a Keller részére kibocsátott utasítást és a királyi biztos ennek értelmében megfogalmazott szabályozását ld.: MOL A20 No 6. 1743.)

¹⁵ Az elszámolások pontos határidőre és 1730-ig visszamenőlegesen történő elkészítését a kamara több ízben sürgette. A győri magisztrátusnak 1746-ban például a hátralékok, a restség miatt kamarai biztos kiküldését, a fizetések felfüggesztését, a város és a tanácsurak megfenyítését helyezték kilátásba. A kamara mind a hadiadó, mind a házi jövedelmek kimutatásaiban mutatkozó elmaradásról *őszinte* tájékoztatást kért. Ld.: MOL Magyar kincstári levéltárak. A Magyar (Pozsonyi) Kamarai levéltár. A Magyar Kamara regisztrátúrája. Expeditiones camerales (továbbiakban: E15) 1746. április 18. és Magyar kincstári levéltárak. A Magyar (Pozsonyi) Kamarai levéltár. A Magyar Kamara regisztrátúrája. Benignae resolutiones (továbbiakban: E21) 1746. április 14. Az 1750. és 1752. évi jelentések a hadiadó-kimutatások továbbításáról egyáltalán nem tesznek említést.

¹⁶ 1744-ben az 1742/1743-as év elszámolásainak elkészültéről tudósítanak; 1749-ben az 1744/1745. évi kimutatások elküldését ígérik. 1751-ben és 1753-ban kétéves, 1752-ben és 1754-ben hároméves elmaradások szerepelnek a jelentésben.

¹⁷ 1756 után a kamarához küldendő következő kimutatásokról beszélnek a jelentések:

1796: háziadó, kövezetpénz, pálinkafőzés, serfőzőház, árpapénztár;

1757: háziadó;

1758: háziadó, kövezetpénz, pálinkafőzés, árpapénztár, vámok;

1759: háziadó, árvaház, útvám;

1761: háziadó, kövezetpénz, pálinkafőzés, útvám, szegényház;

1762: háziadó, kövezetpénz, pálinkafőzés, útvám, szegényház;

1763: háziadó, kövezetpénz, pálinkafőzés, útvám, szegényház;

1764: háziadó, kövezetpénz, pálinkafőzés, útvám;

1765: háziadó, kövezetpénz, pálinkafőzés, útvám;

1766: háziadó, kövezetpénz, pálinkafőzés, útvám;

1767: háziadó, kövezetpénz, útvám;

1768–1778: háziadó, kövezetpénz jövedelmeinek kimutatása.

jelentésekhez részletező kimutatásokat nem csatoltak.¹⁸ A város jövedelmeinek, bevételeinek alakulását mutató összeállítások elkészítésére, ellenőrzésére, másolására és a kormányzésekhez történő továbbításuk rendjére vonatkozóan azonban így is fontos adatokat tudhatunk meg. A kimutatások elkészítésével kapcsolatos nehézségek és késedelmek okainak ecsetelése pedig többször is alkalmat nyújtott a városnak arra, hogy a gazdasági ügyekkel foglalkozó tisztviselők, illetve a másolási munkákat végző kancellisták létszámnövelését és fizetésemelését kérjék és indokolják.¹⁹

A város gazdasági helyzetének évenkénti ismertetéséhez hozzátartozott, hogy 1756-tól kezdve a városi jövedelmeket összegyűjtő pénztárak állásáról rövid, számszerű kimutatást közöljenek.²⁰ Feltűntették, hogy a kamarási (házi)-, az útvám- és a köveztépénz-pénztárban az egyes évek elszámolási után milyen összeg maradt, illetve – egyes esetekben – mekkora túlfizetés terheli az egyes pénztárakat (1756–1759, 1765–1766). 1761–1763 között külön tételként szerepel a külsővárosi Szentháromság Szegényház pénztárkimutatása. 1764-ben ezt a tételt a kamarási pénztárnál említik. Fokozatosan a többi pénztárt is összevonták, és így 1767–1771 között a kamarási pénztár év végi kimutatása a házi jövedelmek és az útvám összegét is tartalmazza. A kamarási pénztár kimutatásain kívül a tisztújítási jelentések külön már csak a köveztépénzből befolyó összegeket mutatták ki. 1775-től kezdve a pénztárakról szólva csak a kamarási pénztárat említik *corpus universale* néven, mint amelybe a város minden jövedelme befolyt.²¹

A jelentésekben külön kellett foglalkozni a város adósságaival. Az 1748. április 4-i királyi rendelet – többek között – előírta, hogy a városi adósságokról és kamataikról pontos kimutatás készüljön. Ennek megfelelően a város 1749-től kezdve a szöveges beszámolóiban évente tájékoztatást adott a kölcsönök kamatainak törlesztéséről, az esetleges újabb kölcsönfelvételekről, illetve a kölcsönök visszafizetéséről, a várost terhelő adósságok végösszegéről.²² Az évenként visszatérő rövid szöveges tájékoztatásban arra is kitértek, hogy a kamatok változatlanok-e vagy sikerült-e a kamatlábat mérsékelni, a kamatokat csökkenteni.

¹⁸ 1754-ben a beszámoló szövegében utalnak ugyan arra, hogy a kamarási kimutatásokat a tisztújítási jelentéshez is csatolják, ez azonban hiányzik a mellékletek közül.

¹⁹ 1748-ban például a különféle bevételek pénztárait különválasztották, ezek élére új adminisztrátorokat és ellenőröket állítottak, és így ígéretet tehetek a kimutatások pontosabb továbbítására. Indoklásként előadták, hogy az új tisztségek megszervezése következtében vannak olyan hivatalnokok, akiknek *kötelessége* lesz az elszámolások összeállítása. Az árvapénztár 1745–1751 közötti kimutatásainak hiányát 1756-ban azzal magyarázták, hogy mivel az árvagyámok tisztségük betöltéséért fizetést nem kapnak, a kimutatást – különösen a nagymennyiségű hátralékos kimutatást – legfeljebb csak kérni lehet tőlük. Már 1755-ben panaszkodnak, hogy a nótáriust és a kancellistákat eltemeti a sok munka. 1758-ban és 1759-ben a kétéves késedelmet azzal indokolják, hogy a két kancellista nem győzi a sok sürgős irnivalót, és ezért egy újabb kancellista felvételére kérnek engedélyt. A sürgető kéréseknek eleget téve végül 1760-ban három főre emelte a királyi biztos a kancellisták létszámát. Ugyancsak a sok munkára való hivatkozással kértek a kancellisták 1766-ban fizetésemelést. A jóváhagyás 1772-ben érkezett meg, egyenként 30–30 forintot kaptak még az addig 90 forintos illetményükhöz.

²⁰ A pénztárakban levő készpénz kimutatását és a tisztújítási jelentéshez való csatolását az 1755. augusztus 26-i kegyelmes királyi parancs 6. pontja rendelte el.

²¹ A pénztárkimutatásokból az 1770. évi hiányzik, az 1775–1778 közötti években pedig számszerű pénztárkimutatást a kamarások cseréje miatt nem közölnek.

²² A királyi rendeletről ld. részletesebben *Kállay* 1972. 19. és *Nagy* 1971. 126. Győr szabad királyi város 18. századi adósságai részben még az 1743 előtti időszakból származtak. Ezek összegét jelentős mértékben növelték a káptalannak váltságdíj és kártérítés fejében, az 1743. január 3-án Bécsben aláírt és február 5-én hitelesített megegyezésben megszabott összeg kifizetésére, valamint a szabad királyi városi rang elnyerésével kapcsolatos egyéb kiadások fedezésére felvett kölcsönök. (A káptalannal kötött egyezséget ld. *Szávay* 158–162. l. és *Csizmadia Andor*: Győr küzdelme a szabad királyi városi rangért. = Emlékkönyv Győr város szabad és királyi rangra emelésének 200. évfordulója alkalmából. Szerk.: Jenei Ferenc. Győr, 1943., Győr város 26–28.) Az adósságok összegét növelték például a katonai rétek, mezők visszavásárlására, a szegényház, valamint az evangélikus és a református egyház épületeinek megvásárlására felvett kölcsönök. (Az evangélikus és református imaházak 1749. évi királyi parancsra történő elvételéről ld. *Vanyó Tihamér*: Püspöki jelentések a magyar szent korona

1754-től a tájékoztatóban egy olyan mellékletre történik utalás, amely az adósságokat tételesen is számba veszi. (1762-ig azonban maga az összeállítás a jelentés mellett nem található meg, jóllehet a jelentések ismételten utalnak ezekre.) 1762 után a beszámolók mellett megtaláljuk a táblázatos mellékletet. A táblázatok rovatai külön tartalmazzák a város szükségleteire, illetve – a hétéves háború idején – a kincstár részére fölvelt kölcsönöket, mindkét esetben felsorolva a hitelezők nevét, a kamat nagyságát és a kölcsön összegét.²³ (Ld. az 1/5. táblázatot.) A város kiadásairól a jelentések csak néhány esetben adnak tájékoztatást.²⁴

A tisztújítási beszámolók a szorosan vett restaurációs vonatkozásokon és a gazdasági adatokon túlmenően az előző évben felvett új polgárokról is számot adtak. A városok a polgárfelvételekről 1733-tól kezdve voltak kötelesek évenkénti kimutatást küldeni a helytartótanácsnak.²⁵ Egy 1754. szeptember 13-án volt és Győrnek címzett kamarai dekrétum értelmében a városnak az új polgárokról nemcsak a helytartótanácsot kellett tájékoztatnia, hanem a polgárjegyzék egy példányát az elszámolásokkal együtt a magyar kamara számára is továbbítania kellett.²⁶ Így 1755–1757 között a jelentések azt is megjegyezték, hogy az előírt kimutatást a kamarának szabályosan elküldték-e.

1760 után a gyakorlat némileg módosult. Valószínű, hogy Végh Ignác kamarai biztos, aki ebben az évben a restaurációt irányította, utasította a várost arra, hogy az új polgárokról készített jegyzék egy példányát, a tisztújítási jelentéshez csatolva, ezek után a kancelláriának is továbbítsa. A biztos rendelkezések erről az új kötelezettségről ugyan külön nem szólnak, de maga Végh Ignác is mellékelte a kamarától a kancelláriához továbbított jelentéséhez az új győri polgárok névsorát. 1762-től 1778-ig az új polgárokról készített melléklet minden esztendőben megtalálható a jelentések mellett.²⁷

Az évenkénti szöveges beszámolókból a város előadta, hogy mindazokat a jelölteket, akik az ország bevett és „tolerált” vallásainak valamelyikéhez tartozóak, és a törvényesen előírt esküt letették, a polgárok sorába felvették, és a róluk készített, és a szükséges és előírt adatokat tartalmazó névsort a jelentéshez csatolják. Mivel a kamara 1765. november 15-i Győrnek címzett dekrétuma előírta, hogy a polgárjogért folyamodó katolikusok esetleges elutasításáról a magisztrátus külön is tegyen jelentést, a beszámolókból 1766–1772 között erre a kérdésre is minden alkalommal kitértek.²⁸

A néhány soros összefoglalásoknál értékesebb források a mellékletekként csatolt polgárlisták. Ezek a felvételek időpontjának sorrendjében közlik az új polgárok nevét, származási helyét, foglalkozá-

országainak egyházmegyéiről 1600–1850. Pannonhalma, 1933., a szerző. 143.) Győr is hozzájárult a hétéves háború költségeihez. Négy év alatt 64 300 forintot kölcsönzött a város, és fizetett be a helybeli sóhivatalon keresztül a királyi kincstárba. (Az említett összeget teljes egészében magánhitelezőktől vették fel.) Ezt az adósságot 1773-ig rendszeresen jelentették, az 1775–1778. évi jelentésekben azonban már nem említik. (A kincstár részére adott kölcsönökről ld. *Kállay* 1972. 19. és 119–120., valamint *Nagy* 1971. 126.)

²³ 1762–1765 között egyetlen mellékletben sorolják fel a városi célokra, illetve a kincstár részére felvett kölcsönöket. 1766-tól 1772-ig külön-külön kimutatások tartalmazzák a város kétféle adósságát. 1775–1778 között a melléklet csak a város saját szükségleteire felvett kölcsöneit tartalmazza.

²⁴ Például a városháza bővítésekor házvásárlás (1753), az utcák kövezésére a neszélyi (Komárom megye) kőbányákból kő vásárlása és szállítása (1756) szerepel egy-egy esetben.

A tisztújítási jelentések gazdasági vonatkozású részleteivel csak a forrás bemutatásának keretei között kívántam foglalkozni. A jelenlegi dolgozatban ugyanis nem érzem indokoltnak, hogy a forrás adatait elemezve, a város gazdálkodására részletesebben is kitérjek.

²⁵ A polgárfelvételekkel kapcsolatos jelentésekről és a felvétel szabályozásairól ld. *Felhő – Vörös* 81. és *Kállay* 1972. 66–67.

²⁶ A dekrétum ismertetése: MOL A20 Jaurinum Num. 188. 1755.

²⁷ 1750-ben minden előzmény, magyarázat és 1755-ig minden folytatás nélkül mellékletben felsorolják az 1749. április 24. és 1750. április 24. között felvett polgárok nevét származási helyük, foglalkozásuk és vallásuk feltüntetésével.

²⁸ 1766–1772 között minden évben valamennyi polgárjogért folyamodó katolikus személyt felvettek, mivel a kérés elutasítására okot egyszer sem találtak. Az 1765. november 15-i kamarai dekrétumra hivatkozás az 1766–1772 közötti jelentések mindegyikében.

sát, vallását, valamint a személyenként megállapított polgártaxa összegét.²⁹ 1777-ben és 1778-ban az új polgárok felsorolására központilag elrendelt nyolcvoros táblázatot használtak. Ebben a korábbiak mellett új adatként szerepelt az új polgárok kondíciójának megnevezése, azoknak az akatolikus külföldieknek megnevezése, akiknek a felvételére az uralkodó külön engedélyt adott. Ezen kívül személyenként jelezték azt is, hogy ki-ki milyen tartalmú esküszöveget mondott el felvételekor.³⁰ (Ld. az I/5. táblázatot.)

A jelentések végén alkalmanként (1755–1759, 1762, 1764, 1765, 1766) fizetésemelési kérelmet adtak elő. Más alkalommal (1755–1759) a város egy-egy új tisztség létesítésére kért engedélyt. Egy-egy esetben külön beszámoltak arról is, hogy a felsőbb utasításokat hogyan igyekeztek végrehajtani, illetve milyen intézkedéseket terveznek a jövőben (1751–1752, 1755–1756, 1759). Az ilyen jellegű megjegyzések azonban csak az 1750-es évekre és az 1760-as évek első felére jellemzőek.

A jelentésekhez az adósságokat kimutató táblázatokon és az új polgárok jegyzékén kívül néhány alkalommal egyéb mellékletet is csatoltak. 1759-ben például egy szenátori helyért folyamodó polgár levele olvasható az anyagban. 1762-ben a bába, 1766-ban a kancellisták, a külsővárosi alhadnagy és a fertálymesterek fizetésemelést kérő folyamodványai találhatóak a tisztújítási jelentés mellett. Mindezeknél jelentősebb forrásértékű azonban az a több évet felölelő fizetésjegyzék, amelyet 1751-ben csatoltak a jelentéshez. Ennek az a közvetlen előzménye, hogy a felső engedély nélkül megemelt fizetések, valamint az előzetesen jóvá nem hagyott illetmények kifizetése miatt királyi bizottság foglalkozott a győri tisztviselők ügyével. A bizottság és egy királyi rendelkezés a város vezetőit magyarázatra kötelezte. Ezért a kamarás 1743-ig visszamenőleg összeállította a város valamennyi tisztviselőjének, fizetett alkalmazottjának, szolgájának jegyzékét.

A beszámolókat kezdetben a „szabad és királyi Győr város” N.N. bírájának, szenátusának nevében írták alá (1744–1749). 1750-től kezdve a fentiek mellett mind gyakrabban szerepel a választott polgárság (*electa communitas*) vagy az „egész község” (*tota communitas*) megnevezés is. 1776-ban olvasható először saját kezű aláírás a tisztújítási jelentésben. Ebben az esztendőben, valamint 1778-ban a bíró mellett még tíz, 1777-ben pedig még tizenegy szenátor aláírása hitelesíti a beszámolókat.³¹

A tisztújítási jelentések az egész korszakban latin nyelvűek.

Az ismertetett forrás nem kizárólagos, de a legfontosabb azok sorában, amelyeket a téma feldolgozásához használtam. Több ízben merült fel olyan kérdés, amelynek tisztázásához más levéltári forrás is szükséges volt.

Igen jól használhatóak voltak a győri városi levéltár anyagában található *tanácsülési jegyzőkönyvek*, a *szószólói jegyzőkönyv*, az *új polgárok könyve* bejegyzései. Sok tanulsággal szolgáltak – jöjjelhet, nem képeznek hiánytalan sorozatot – a *tisztújítószerkesztési jegyzőkönyvek*, valamint Ferenczy Antal királyi biztos iratai.³²

A Magyar Országos Levéltár anyagából több alkalommal használtam a magyar kancelláriai levéltár, a helytartótanács és a magyar kincstári levéltárak egyes állagait.³³

²⁹ Győrben rendszerint évente négy alkalommal (májusban vagy júniusban, szeptemberben, decemberben és februárban vagy márciusban) került sor polgárfelvitelre a bíró elnöklelte alatt ülésező szenátorok, a szószóló és a választott polgárság tagjainak jelenlétében.

³⁰ Az esküt két változatban jelölte a táblázat: vagy olyan szöveget mondott el az új polgár, amelyben Szűz Mária és a szentek neve szerepelt, vagy ezek nélküli esküt tett le. A polgárfelvitelre vonatkozóan fontos adatok találhatóak még a győri tanácsülési jegyzőkönyvekben és az úgynevezett Polgárkönyvben, valamint a magyar kancellária Acta generalia anyagában.

³¹ 1751-ben, amikor a város bírája az országgyűlésen képviselte Győrt, a tisztújításon jelenlévő helyettes bíró (*substitutus iudex*) írta alá természetesen a jelentést is. *Kállay István* szerint (a Hofkammerarchiv Wien, Civitatensia anyaga alapján) már 1755-től a jelentéseket „az egész tanácsnak és a bírónak név szerint kellett aláírnia; nem úgy, mint eddig »tanács és bíró«-val.” (*Kállay István: A városi igazgatás reformja az osztrák örökös tartományokban és Magyarországon Mária Terézia korában.* = Levéltári Közlemények 1973. (Továbbiakban: *Kállay* 1973.) 128.

³² A felsorolt források mindegyike a GySmL: I Gyvlt-ában kutatható.

³³ A Magyar Országos Levéltárban a következő forrásokat tanulmányoztam: a magyar kancelláriai levéltár anyagából:

Az utóbbi felsorolt forráscsoportok teljes sorozatainak, egész anyagának áttanulmányozására természetesen nem volt módom. Ezek egy-egy darabját elsősorban a tisztújítási jelentésekkel vagy a városigazgatás kérdéseivel kapcsolatban, egyes konkrét problémák jobb megvilágításához használtam fel.

Terminológiai kérdések

A győri igazgatástörténet forrásainak áttekintése során a várost irányító legfontosabb személyek és testületek szűk körén túl számos tisztviselő, városi alkalmazott vált előttem ismertté. Győr város vezetőinek, tisztségviselőinek, a városi szolgálatban állóknak ez a viszonylag népes rétege az első pillanatban megfelelő csoportosítás nélkül szinte áttekinthetetlennek tűnt. A források ugyan maguk is meghatározott rendben, egy-egy gyűjtőfogalmat használva szólnak a városi igazgatást irányító és végrehajtó személyekről, azonban ezeknek a fogalmaknak a használata nem mindig látszik következetesnek.

A jogtörténeti kézikönyvek megfelelő fejezetei – szűkre szabott terjedelmük következtében –, sajnos, nem adnak kellő segítséget a városi igazgatással kapcsolatosan használt gyűjtőfogalmak tartalmi vizsgálatához.

Eckhart Ferenc a városok 1526–1848 közötti önkormányzatáról szólva a 12, 24, 60 vagy 100 tagú *külső- vagy nagytanács*, a *belső vagy kisebb tanács* (magistratus, elnöke: a bíró; tagjai az esküdt polgárok, iurati cives, consules, senatores) mellett „*a város főbb tisztviselőit*” (a bírót, a polgármestert, a kapitányt és a jegyzőt), valamint további részletezés nélkül „*a kisebb tisztviselőket*” említi.³⁴ A jelenleg használatos jogtörténeti tankönyv a városok belső szervezetével kapcsolatosan „*testületi szervekről*” (választott község [electa communitas], városi tanács [magistratus, senatus] és „*vezető, oszlopos (kolumnáris) tisztségekről*” (bíró, polgármester, városkapitány) szól.³⁵

A 18. századi magyarországi városokkal foglalkozó összefoglaló munkák, illetve az egyes városok történetét föltáró tanulmányok terminológia-használata is meglehetősen eltérő – bizonyára a felhasznált forrásanyagban szereplő különféle szakkifejezések következményeként. Így például Csizmadia Andor a városok belső szervezetének bemutatásakor a 12 esküdtpolgárból (iurati, senatores) és az elnöklő bíróból álló „*kistanács*”-ról, a „*külső tanács*”-ról (amelyet nagytanácsnak, választott polgárságnak is neveztek) ír. A városi igazgatásban résztvevők körében megkülönbözteti a „*képzett, hivatásszerű tisztviselő*”-ket (jegyző [notarius, szindikus], ügyészek), valamint a „*rendszeresített tisztviselők és szolgák*” (pénztárosok [camerarius], számvevő [perceptor], kancellisták, hegymesterek) csoportját. Az előzőek mellett külön szól még a polgármesterről, a kapitányi hivatalról és a fertálymesterekről.³⁶

Kállay István a városok gazdasági igazgatását elemző munkájában joggal állapítja meg, hogy a „*szakisztviselők és alkalmazottak*” a „*város társadalmában külön réteget jelentettek*”. Kállay utal arra is, hogy „*ez a réteg nem volt egységes, hiszen nagy különbség volt például a szakképzett számvevő és a*

A20 Litterae Camerae Hungaricae és az

A39 Acta generalia állagából a vonatkozó iratokat.

A28 Litterae civitatum állagból a tisztújítási jelentéseken kívül a városigazgatás kérdéseire vonatkozó iratokat.

A helytartótanácsi levéltár anyagából:

C49 Departamentum civitatis néhány iratát.

A magyar kincstári levéltárak anyagából:

E15 Expeditiones camerales,

E21 Benignae resolutiones,

E43 Libri capitales officii registraturae cameralis,

E49 Civitatisia vonatkozó bejegyzéseit, illetve iratait, ügyiratait.

³⁴ Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány és jogtörténet. Bp., 1946., Politzer 273–275.

³⁵ Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet. Szerk.: Csizmadia Andor. Bp., 1972., Tankönyvkiadó 245.

³⁶ Csizmadia Andor: A magyar városi jog. Kolozsvár, 1941., [Győregyházmegyei Alap Nyomda V.] 22–25., 59–60., 71–74.

szakképzetlen vásárbiztos között”.^{3 7} A gazdasági igazgatást végző személyek feladatainak, hatáskörének, fizetésének felsorolásával is érzékelteti ennek a társadalmi rétegnek az összetettségét, differenciáltságát. A tisztviselőket, alkalmazottakat Kállay tulajdonképpen működési „szakterületük”, a gazdasági igazgatás alapján rendezi egyetlen csoportba.

A városi Kormányzat szerveit és személyeit Kállay más szempontú felosztásban is tárgyalja. A városi igazgatás reformjával, valamint Székesfehérvár önkormányzatával foglalkozó tanulmányában először a „*testületi szervek*” (belső tanács, külső tanács, választott község) feladatairól, összetételéről, majd ezt követően az „*egyedi szervek*”-ről szól. Ez utóbbi során az igazgatás (általános, rendészeti, adóügyi, gazdálkodási, egészségügyi, oktatásügyi, postaügyi) és a jogszolgáltatás területén működő személyeket és hivatalokat mutatja be.^{3 8}

A Győrrre vonatkozó forrásanyagban használt terminológiát ahhoz a terminológiához éreztem viszonylag közelebb állónak, amelyet Bónis György, illetve Komoróczy György használ.

Bónis György tanulmányaiban külön szól a városok (Buda és Pest) *vezetőiről, a városigazgatás irányítóiról, azaz a magisztrátusról*, amely Budán a polgármesterből (consul) és a tanácsosokból, illetve 1708-tól a polgármesterből, a bíróból és a tíz tanácsosból; Pesten a bíróból és a tizenegy tanácsosból állt. A vezetők mellett Bónis foglalkozik a „*képviselési szervekkel*”, azaz a külső tanáccsal és a választott polgársággal (élén a szószólóval). Ezt követően ismerteti a *szakhivatalokat és alárendeltjeiket* (Budán: kamarai hivatal, alkamarási hivatal, telekhivatal, árhivatal és városi tizedhivatal; Pesten: kamarási hivatal, telekhivatal, árhivatal), majd pedig a városok *alkalmazottait, tisztviselőit* (officiales) és *szolgálattevőit* (servitores) mutatja be. A tisztviselők körén belül Bónis külön szól az általa „*lényeges*”-nek nevezett *tisztviselőkről*. Körükbe azokat sorolja, „*akik mellett a fejlődés során egy-egy hivatal alakult ki*”. Az alkalmazottak körén belül megkülönbözteti az *alárendelt tisztviselőket* (officiales subalterni). Ezután a városi *jogszolgáltatásban* résztvevők (bíró, városi ügyész, strázsamester, törvényszolga, hóhér, hóhérsegéd) következnek, majd végül mindkét város esetében a *külvárosi hatóságok*.^{3 9}

Komoróczy György a debreceni városigazgatás gyakorlatában a testületi elv érvényesülését hangsúlyozza. Mivel a határozathozatal, a végrehajtás elrendelése, illetve a végrehajtásról szóló jelentés jóváhagyása a testületekre tartozott, elsőként a *városi testületeket* ismerteti. Ennek során szól a *közgyűlésről* (generalis congregatio), azaz a szenátus és a nagytanács együttes üléséről, a *kistanácsról* (senatus), végül pedig a képviselőtestületi tagok, a *választott hites közönség* (electa iurati communitas), azaz a *nagytanács* üléséről, feladatairól. A testületek után a végrehajtásban résztvevő *felsőbb* (főbíró, főbíróhelyettes, polgármester, főjegyző, városkapitány, mezőrendőr) és az *alsóbb*, úgynevezett *szubalternus tisztviselők* (irodisták, kancellisták, írnokok, városi hajdúk) feladatainak áttekintését adja. A 18. század utolsó harmadában megszervezett városi törvényszék működésének bemutatását követően a gazdasági igazgatást ismerteti. Ez utóbbi feladatai közül mások végezték az elvi irányítást (szenátus, választott hites közösség), mások gondoskodtak a gazdálkodás szervezeti összefogásáról (gazdasági bizottság), és ismét csak másokra hárult a szakigazgatási apparátusban a végrehajtás (szubalternus városi alkalmazottak). Külön feladatot jelentett az adóigazgatás is. Végül Komoróczy kitér a közművelődés, a tudomány és a városi önkormányzat kapcsolatára.^{4 0}

A Buda, Pest és Debrecen városokra vonatkozó földolgozásokat nem számítva, a többi, eddig felsorolt tanulmányban szereplő csoportosítás egyikét sem tudtam közvetlenül összhangba hozni a Győrrre vonatkozó forrásokkal. A győri jelentések nem használják a „kolumnáris tisztség” fogalmát. A tisztviselők esetében nem szerepelnek a „képzett”, „hivatásszerű” vagy „rendszeresített” jelzők. Hiányoznak a forrásanyagban a „testületi” és az „egyedi szerv” kifejezések is. A tisztújítási jelentések szöveges részei és táblázatos összeállításai, egyetlen esetet nem tekintve, egyszer sem rendezik szakigaz-

^{3 7} Kállay 1972. 49.

^{3 8} Kállay István: A székesfehérvári városi kormányzat szervei és személyei 1688–1790. (A szerző kézírata.) (Továbbiakban: Kállay István 1973.)

^{3 9} Nagy Lajos – Bónis György: Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig. Szerk., [bev.]: Kosáry Domokos. Bp., 1975., Akadémiai Kiadó. /Budapest Története III./ (Továbbiakban: BpT. III.) 159–177. p. és PB. hiv. utasítások 5–18. Az idézet: PB. hiv. utasítások 6.

^{4 0} Komoróczy György: A reformkori Debrecen. Debrecen, 1974., Déri Múzeum Baráti Köre. /A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 6. sz./ (Továbbiakban: Komoróczy 1974.) 187–260.

gatási ágak szerint a tisztviselőket és az alkalmazottakat. Úgy tűnik, hogy az egykorúak számára – legalábbis Győrben – kevésbé volt fontos az, hogy ki milyen városigazgatási területen működik. Ezzel szemben jelentősebbnek tartották azt, hogy ki melyik városi pénztárból, milyen városi vagy egyéb jövedelemből kapta fizetését. Lehetséges, hogy ez utóbbi szempont a városok gazzdálkodását ellenőrző kamara számára volt fontos, és ezért lett a jelentésekben a rendszerezés legfőbb alapelve. De az is lehetséges, hogy a hivatali tevékenység bonyolultsága, az egyes ügykörök elhatárolásának hiánya miatt nem is volt lehetséges a tisztviselők és alkalmazottak szakigazgatási áganként való felsorolása.

Természetesen világos előttem, hogy az összetett városigazgatást valamilyen módon áttekinthetővé kell tenni. Úgy gondoltam azonban, hogy mielőtt a feudális kor összetett, bonyolult viszonyait egy későbbi, a szakirodalomban kialakított igazgatási rendszerhez próbálnám igazítani, előbb megkísérlem a forrásokból adódó lehetőségek kihasználását.^{4 1}

A következőkben sorra veszem az áttanulmányozott forrásokban előforduló szakkifejezéseket. Elsőként a magisztrátus kifejezéssel foglalkozom.

Győr kiváltságlevele is szól többek között arról, hogy a szabad királyi városi rang elnyerését követően a város közönsége Szent György napján szabadon választhat *bíró*t (*judex*) és tizenkét *senátort*, *tanácsost* (*duodecim senatores*) és a belőlük álló *magisztrátus* illetékes a joghatósága alá tartozó ügyekben.^{4 2} A kamarától a városnak évente megküldött tisztújítási utasítás és az erre mintegy válaszként küldött beszámoló jelentés is minden alkalommal szól arról, hogy a *magisztrátusbeliek* (*magistratuales*, *magistratuales personae*) tisztújítását hogyan hajthatják, illetve hogyan hajtották végre. Nemcsak a kiváltságlevélből tűnik ki, hogy a magisztrátus tagjai közé kiket soroltak, hanem a magyar kamarának a tisztújítási jelentésekre vonatkozó véleményéből is, amelyet az uralkodónak évente fölterjesztettek. A magyar kamara tanácsának ezek az akár német, akár latin nyelvű véleményei szinte szó szerint azonos formában ismétlik, hogy a győri magisztrátus – a bírót is beleértve – tizenhárom katolikus tanácsosból, személyből áll.^{4 3}

A forrásokból az is kiderül, hogy a magisztrátust alkotó tizenkét tanácsos, szenátor testületét *tanácsnak*, *belső tanácsnak* (*senatus*, *senatus interior*) is nevezték. Ezt a kifejezést általában akkor használták, ha a bírót külön is megnevezték, mint például a tisztújítási jelentések aláírásánál (*N:N: Judex et senatus*). Van példa arra is, hogy egy-egy megbízás végrehajtásáról a kiküldött tanácsosok az „*egész szenátusnak*” számolnak be. A tisztújítás menetének ismertetése során mindig kitértek arra, hogy a *belső tanácsban* történt-e üresedés, és hogy az egyes betöltendő tisztségekre hogyan jelöltek a *senatusbeliek* (*senatoriales*).

Annak a jelenségnek a magyarázatát, hogy a források a városi önkormányzat legfontosabb testületét hol magisztrátusnak, hol szenátusnak, tagjait egyszer magisztrátusbelieknek, másszor szenátusbelieknek nevezik, nemcsak a fordulatok stílusra való törekvésben kell keresni. Az ilyenfajta szóhasználatnak még csak nem is az a kizárólagos oka, hogy a magisztrátus testületébe a tanácsosokon kívül a bírót is beletartozónak tartották. A két kifejezés egymás melletti állandó használatának tartalmi jelentőségére Komoróczy mutatott rá, aki szerint, mivel „a szenátus nemcsak elvi kérdések

^{4 1} *Bónis György és Komoróczy György tanulmányainak csoportosítása – véleményem szerint – azért volt számomra inkább használható, a tanulmányozott források terminológiájához kapcsolható, mert mindkét szerző a 18. századi városigazgatás szerkezetének megfelelően foglalkozott Budával, Pesttel, illetve Debrecennel. A többi városigazgatási kérdést feldolgozó tanulmány szerzője pedig inkább a 19. század második felétől kialakuló, „modernebb” közigazgatási terminológiát alkalmazta egy korábbi időszakra.*

^{4 2} *Admittimus praeterea et concedimus Communitati liberae ac regiae hujus Civitatis nostrae Jaurinensis ut judicem et duodecim Senatores in termino hacisque usitato, festo quippe Sancti Georgii Militis et Martyris, juxta leges patriae et usum aliarum liberarum et regiarum Civitatum Nostrarum libere eligat, qui loci Magistratus causas judicatu liberarum et regiarum civitatum competentes, modo et praxi aliis liberis et regis Civitatibus, legibusque regni convenienter judicabit. (Szávay 68–69.)*

^{4 3} *Például: „... in der König[lichen] freystadt Raab mit begrieff des Stadt Richters aus dreyzehne Katholischen Rathsmännern bestehende(!) Magistrat ...” (1777) „Circa liberae, regiaeque civitatis Jaurinensis Magistratus, Judice incluso tredecim personas Romano-Catholicas constituentis, Restaurationem ...” (1777)*

megoldásával, a várospolitika irányításával, gazdasági tervek megvalósításával és ellenőrzésével foglalkozott, hanem . . . aprólékos operatív feladatokkal is. . . . Ezért a munkamódszerért nevezték sokszor a szenátust »magisztrátusnak«, holott a kettő nem volt azonos, mert az utóbbi a tisztségviselők hatósági hatállyal intézkedő tevékenységére utal”.⁴⁴ Míg tehát a *szenátus* elnevezésben a testület *tanácskozó* jellege volt a hangsúlyosabb, a *magisztrátus* használatával inkább ugyanennek a testületnek *hivatalserű* működését, a végrehajtásban játszott szerepét emelték ki.⁴⁵

Egyértelműben szólnak a források a győri „képviselő testület”, a *választott* vagy *választópolgárság* tagjairól. Míg a 18. század során több városunkban – így például Budán, Pesten, Székesfehérvárott – a belső tanács mellett külső tanács és választott polgárság, választott község is működött, Győrben a külső tanácsosok testületének megszervezésére nem került sor.⁴⁶ A tisztújítási jelentések, a tanácsülési jegyzőkönyvek 1743 után csak a *választott* vagy *választópolgárságot*, *községet* említik *selecta vel electa communitas* néven. A források ugyanennek a testületnek nemcsak „választott” (*electa, selecta, benante, benandte*) jellegét hangsúlyozzák, hanem létszámáról is tájékoztatnak, amikor *hatvanak tanácsának (communitas sexaginta virales, sexaginta viratus)* mondják. Igen gyakran egyidejűleg utalnak a testület mindkét jellemzőjére, és ilyenkor *hatvanas választópolgárságnak* nevezik (*selecta communitas sexaginta viralis*). Arra is akadt példa, hogy a hatvanak testülete *külső tanácsként (senatus exterior 60. viralis)* szerepel. A választott polgárság testületének tanács jellegére azonban csak igen ritkán utalnak a források. A tisztújítási jelentések szövegében leggyakrabban a *selecta vel electa communitas*, a *sexaginta viratus*, a *selecta (electa) communitas sexaginta viralis*, vagy a *communitas sexaginta viralis* vagy csak a *sexaginta viralis* elnevezések fordulnak elő. A *communitas* kifejezés olykor önmagában is szerepel, de ez csak akkor vonatkozik a választott polgárságra, ha előzőleg már utaltak erre a testületre. Egyébként *communitas*nak nevezik például a tisztújítás napján összegyűlő, az ünnepi misén résztvevő egész városi közönséget is. A kezdeti időszakban használták még a *communitas civilis vel communitas civica* kifejezéseket is – minden valószínűség szerint – ugyancsak a választott polgárság megjelölésére (1747, 1749, 1750, 1754).⁴⁷

⁴⁴ Komoróczy 1974. 203–204.

⁴⁵ A két kifejezés tartalmi különbségét szótáraink fordításváltozatai is megerősítik. A *senatus* értelmezései a Györkösy szótárban: 1. „a vének tanácsa”, *államtanács* 2. *tanácsülés*; a Pápai Páriz szótár szerint: *tanács*, a Márton-féle háromnyelvű szótár alapján: 1. *tanács*, *valamelly státusnak vagy városnak tanácsa*, 2. *tanácsgyűlés*. A Bartal szótárban: *kormánytanács*; illetve a *senatorialis, senatorialis* értelmezése *tanácsosi*. A *magistratus* fordításához ugyanezek a szótárak a következő változatokat közlik: Györkösy: 1. (magas, állami) *tisztség hivatal* 2. *tisztségviselő* 3. *hatóság, felsőbbség*; Pápai Páriz: *tiszt, tiszt-béli személyek*; Márton: 1. *főtisztség, főhivatal*, 2. *főhivatalt viselő személy*, [3.] *köztisztség v. tisztviselőség*. A Bartal-szótárban a *magistratus* csak összetételben szerepel; a *magistratualis* (*magistratu fungens*) fordítása: *tiszti személy, tanácsbeli* és a *magistratualiter* (*per magistratum*) *hatóságilag*.

⁴⁶ Pesten például 1705-től kezdve működött a 24 tagú külső tanács; a választópolgárság testületének kialakítására csak 1731-ben került sor. Az utóbbit Pesten százas polgárságnak nevezték. (BpT. III. 171–173. p.) Budán is nagyobb múltja volt a külső tanácsnak, amely 1705–1723 között 12, 1723–1727 között 30 és 1727-től 1781-ig, megszüntetéséig 24 tagot számlált. A budai választópolgárság, a „kommunitás” megszervezésére 1723-ban került sor. Az ekkor létrehozott, úgynevezett százas polgárság létszámát 1727-ben 200 főnél többre növelték. 1774-ben sexagintaviratussá alakult. Létszámába 1781-től a 24 külső tanács tag is beletartozott. (BpT. III. 165–167. és Nagy István: A választópolgárság testülete Budán a XVIII. században. = Tanulmányok Budapest múltjából XIII. 139–166. (Továbbiakban: *Nagy*) A székesfehérvári külső tanács 12, a választott község vagy választott polgárság 6–100 tagú volt a 18. században. (*Kállay István* 1–2., 12–13., 17–18.)

⁴⁷ A választó- vagy választott polgárság elnevezéseiként *Nagy István* a következőket sorolja föl: *electa communitas*; *selecta communitas*; *communitas*; *electi v. selecti cives*; *centumviri*, *centumviratus*, *ducentviratus* (a létszámtól függően); *Genannte v. genannte*, *erwähnte Bürgerschaft*, *Wahlbürgerschaft*.) *Nagy* 140. Győrben a német terminológia viszonylag ritkán szerepel, mivel a jelentéseket latin nyelven készítették. Ennek ellenére 1743-ban például előfordul a *benandte*, illetve a *benante Bürgerschaft* kifejezés. A hatvanak testületét külső tanácsnak nevezik például az 1747. évi tisztújítási jelentésben.

A tisztújítási jelentések szövegében 1743-tól kezdve rendszeresen szerepelnek még a *sámfeletiek* (*supernumerarii*) is. Esetükben azonban nincs szó a városi önkormányzat külön testületéről. A 18–20. évtizedes városi polgárt a választott polgárság tartalékként csupán azért jelölik ki évente, hogy a rendszeresen távolmaradóakat azonnal pótolhassa, helyettesíthesse valaki.

A városi testületek közül az „elvileg legmagasabb önkormányzati fórum”-nak tartja Komoróczy György az időnként ülésező *közgyűlést* (*generalis congregatio*).⁴⁸ A közgyűlésen a szenátus és a választott polgárság együttesen ülésezett. Komoróczy szerint a generális kongregációnak – legalábbis Debrecenben – a 18. században a háromévenkénti tisztújító közgyűléseken volt csak jelentősebb szerepe.

A magisztrátus és a hatvantagú választott község együttes üléséről az évenként végrehajtott tisztújítások menetének leírásával kapcsolatosan a győri jelentések is tájékoztatnak. Minden esztendőben külön kitérnek arra, hogy a magisztrátusbeliek ülésével együtt a választott polgárok is gyűlést tartottak. Míg a jelentések kezdetben (például: 1748, 1755, 1756, 1758) a magisztrátussal kapcsolatban *consensus*-ról, az *electa communitas*-ról szólva pedig *concursum*-ról írnak, a későbbiek során (például: 1767, 1768, 1775, 1777, 1778) a *concursum magistratualis* időpontjában a szenátorok gyűlésezetével egyesülő (*congregare*) és a velük tanácskozásra összeülő (*considerare*) választópolgárokról szólnak. Ezt az együttes ülést olykor *közgyűlésnek* (*generalis congregatio*) mondják a források (1747, 1752). Előfordul néhány esetben az is, hogy a közgyűlés szerepére utalva *tisztújító közgyűlésről* (*generalis congregatio restauratoria* – 1750, 1755) számolnak be.

A debreceni példákkal szemben Győrben – legalábbis 1765-ig – a tisztújító közgyűlésen nemcsak a szenátus és a választott község tagjai jelentek meg, hanem nagy számban más polgárok (*caeteri cives*) is (például: 1750, 1753, 1757, 1765). A polgári rend (*status civilis*) részvétele (1755) mellett 1751-ben és 1756-ban külön említést tesznek a polgárosodott nemesek vagy nemespolgárok megjelenéséről (*tam ipsorum civium, quam et nobilium civilizatorum frequens congregatio*). A tisztújító közgyűlésről szólva, annak polgári jellegét kiemelve a források a *congregatio civilis* (1746, 1747) kifejezést is használják.

A tisztújítások központi helye a városháza volt, ahol a polgárok összegyűltek, tanácskoztak és szavaztak. A választások bizonyos szakaszában a testületek külön-külön üléseztek. A közgyűlésen résztvevő szenátorok a bíró elnöklétével külön szobában (*in hypocausto* – 1751) tanácskoztak, a hatvantagú választott község és a tisztújításon rajtuk kívül jelen levő polgárok is külön szobába (*ad privatum hypocaustum* – 1753, 1754), saját „tanácstermükbe” (*in cubile sessionale, in solitum cubile* – 1762) vonultak vissza. A tisztújítás után a két testület ismét összegyűlhetett, vagy esetleg a két „tanácsterem” lehetett egymás mellett, amit ilyenkor egybenyitottak. Az 1765. évi jelentés ugyanis arról ír, hogy a bíró a szoba közepéről beszélt a magisztrátushoz és a választott polgárokhoz.

Debrecenben a városi közgyűlést a reformkort megelőző időkben a tisztújításokon kívül csak ritkán, rendszerint gazdasági ügyek megtárgyalására hívták össze. Győrben a források többször is megemlékeznek a magisztrátus és a hatvanak testületének együttes üléséről. A két testület közösen tárgyalta meg a tisztújítások idején kívül, tehát más időpontban alkalmazott tisztviselők felvételét és jogkörét. Így például a szenátus a választott polgárokkal közösen ülésezve döntött 1744. április 20-án a fiscalis alkalmazásáról.⁴⁹ 1745. április 27-én árvagyámot választanak, 1746. április 18-án húsellenőrt erősítenek meg, és adnak részére utasítást.⁵⁰ Az 1751. évi beszámoló mellékletében külön megjegyzésként szerepel, hogy 1745-ben a választott községgel együtt született döntés a kancellisták számának megkettőzéséről, villicus alkalmazásáról. A két testület közösen határozott a városi hóhér felvételéről (1746), és állított az Allódiomokba majoros gazdát (1748). A tisztújítási jelentésekben utalnak az 1765. május 28-i és az 1769. május 8-i kamaraválasztás céljából összehívott együttes ülésre. 1765. november 13-ára tisztiorvost, 1770. március 6-ára kocsmafelügyelőt választani hívták egybe a magisztrátust és a hatvanak testületét.

⁴⁸ Komoróczy 1974. 197.

⁴⁹ Corpus statutorum Hungariae municipalium. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. V. köt. 2. fele. Összeállította: Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen. Bp., 1904., Magyar Tudományos Akadémia (Továbbiakban: CSt. V. 2.) 487.

⁵⁰ CSt. V. 2. 491., 496–497.

A magisztrátus és a választott község ugyancsak együttes ülésben döntött az új polgárok felvételéről. Azok a lakosok (*incolae, inhabitatores*), akik a győri polgárközösségbe való felvételért folyamodtak, évente négy alkalommal jelenhettek meg a város főbírájának elnökletével ülésező szenátorok és választott polgárok előtt. A kérelmezőket minden alkalommal kikérdezték, megvizsgálták vagyoni helyzetüket, körülményeiket, származási helyüket, vallásukat, s a hatvanas tanács vezetője, a szószóló ezek után tett javaslatot az új polgárok felvételére. A tanácsülési jegyzőkönyvek arról szólnak, hogy az új polgárok vagy a magisztrátus vagy a város nyilvánossága (*in medio civitatis*) előtt tettek esküt. A feljegyzésekből azonban nem derül ki, hogy az *in medio civitatis* fogalmával pontosabban mit akartak kifejezni. Kétségtelen, hogy a hatvanak testületének a polgárfelvételekben fontos szerepe volt, hiszen nem pusztán a kérelmezők kihallgatásában, véleményezésében vettek részt, hanem az új polgárok nyilvántartásában is. Az újonnan felvett polgárokat ugyanis nemcsak az új polgárok könyvében (*Album Neocivium*) tartották nyilván, hanem a mindenkor szószóló az általa vezetett és őrzött jegyzőkönyvbe (*Liber Tribunatus*) is feljegyezte.⁵¹

Ugyancsak közös határozattal döntött a magisztrátus és a hatvanak testülete a fizetések megállapítása, illetve emelése kérdésében. Például 1745-ben a külsővárosi iskolamester, a mercenarius, a kocsisok; 1746-ban a bíró, a szenátorok, a kapitány, a nótárius, a kancellista, a villicus; 1749-ben a köveztépész-beszedeje és a villicus kapott fizetésemelést az együttes döntés alapján.

A szenátus ugyancsak a választott polgársággal közösen vitatta meg és bírálta el például a kocsis céh ellen benyújtott panaszok (1744), a bormérés és a vendégfogadók ellenőrzésének kérdését (1744).⁵² Az utóbbi esetekben azonban nem a szó szoros értelmében vett közgyűléseken döntöttek. A tanácsülési jegyzőkönyvek bejegyzéseiből ugyanis világosan kiderül, hogy a választott polgárok testületének mindössze „néhány tagja”, illetve név szerint felsorolt tagjai jelentek meg a szenátus ülésén, döntve a város gazdálkodását, pénzügyi helyzetét, önkormányzatát érintő kérdésekben.

A közgyűlés tehát évente csak néhányszor és csak kiemelten fontos ügyek tárgyalásakor (tisztújítás; tisztviselők, szolgálattevők felvétele, alkalmazása; polgárfelvétel) ülésezett. A választott polgárság tagjait azonban a magisztrátus az előbbi esetekben túlmenően is meghallgatta. Ezt az eljárást egyébként a kormányzások is szorgalmazták. A győri magisztrátus vitás esetekben többször is kapott olyan utasítást, hogy a hatvanas tanács véleményét is kérje ki, és arról a kormányzókat is tájékoztassa. (Például a szenátorválasztások alkalmából a szenátorok rokoni kapcsolatairól.⁵³)

A forrásoknak a várost vezető testületek megjelölésére használt – és az előbbieken áttekintett – fogalmi tartalmukban is tisztázottaknak tekinthetőek. Ugyanezeknek a forrásoknak a végrehajtásban, a hatósági eljárásban, az ügyviteli tennivalók ellátásában résztvevő tisztviselőkre használt – összefoglaló jellegű – meghatározásai már korántsem ilyen egyértelműek. Mivel a jelentések a város alkalmazásában álló személyeknek egy-egy csoportját különböztetik ugyan, de sehol sem közlik, hogy az általánosító fogalmak pontosabban kiket is takarnak, ezért jobbra csak feltevésekre, a fizetési lajstromokból levont – nem mindig egyértelmű – következtetésekre lehet építeni.

Az 1743. évi tisztújítás alkalmával a kiküldött királyi biztos utasításának 5. pontja szól Győr város *tisztviselőiről és szolgáiról (officiales et servitores)* anélkül, hogy részleteznék, kiket is sorol az első, illetve a második csoportba. A tisztviselő, tisztviselő (*officiales*) kifejezést a tisztújítási jelentések a

⁵¹ A polgárfelvételekről ld. GySmL: 1 Gyvt-a tanácsülési jegyzőkönyvek, Album Neocivium (1743–1838) és Liber Tribunatus (1754–1789).

⁵² CSt. V. 2. 487.

⁵³ Például 1772-ben az uralkodó nem engedélyezte Miskolczy András szenátori tisztségbe való megválasztását Szalay András szenátorral való rokonsága miatt. A magisztrátus Miskolczy érdekében előadott ismételt kérését elutasítva, a magyar királyi kancellária írásbeli jelentést kért arról, vajon a választott község a magisztrátus közbenjárásáról tudott-e egyáltalán és ha igen, egyetértett-e azzal (MOL Magyar kancelláriai levéltár. Acta generalia 1772. No 1614.). A magyar királyi kamara még 1774-ben is foglalkozott a kérdéssel; ismételten jelezve, hogy Miskolczy András szenátorként nem működhet – Szalay Andrásval való rokonsága miatt – a győri tanácsban. (MOL Magyar kincstári levéltárak. A Magyar [Pozsonyi] Kamarai levéltár. A Magyar Kamara regisztraturája. Libri capitales officii registraturae camerális. 1774. Aug.)

későbbiek során is rendszeresen használják, illetve megemlítik azokat a személyeket, akik valamilyen hivatalt, tisztséget (*officium*, *officiolatus*) vállalnak és látnak el.⁵⁴

A fenti kifejezéseket a források gyakran jelző nélkül, csak önmagukban használják. Ilyen módon szerepel több alkalommal is az *officialis* (1743–1745, 1755), az *officiolatus* (1744–1745) és az *officium* (1745–1748, 1750, 1753).

A fogalmak tartalmát a tisztújítási jelentések akkor értelmezik pontosabban, amikor szembeállítják a *primores et officiales* kifejezésekkel a városi vezetőket és az egyszerűen csak tisztviselőknek mondott alkalmazottakat (1744). Az *officiales ordinarii* (1756) vagy az *officiolatus superiores* (1745) kifejezéssel a fontosabb tisztviselőket, illetve a felsőbb tisztségeket a *subalterni officiales* (1744, 1761, 1764, 1767–1769, 1772, 1775–1778) *officiolatus subalterni* (1745) vagy egyszerűen *subalterni* (1756–1758, 1760, 1762) csoporttól, az alárendelt, beosztott szubaltern(us) tisztviselőktől, tisztségektől határolták el. A tisztviselőkről, tisztségekről szólva a forrásokban több ízben szerepel a „város belső állásához tartozó”, azaz *officiales ad internum civitatis statum pertinentes* (1756, 1757), illetve *officiolatus ad internum civitatis statum pertinens* (1749–1755) kifejezés is. A felsorolt fordulatok leggyakrabban a jelentésekhez csatolt fizetési lajstromok címében olvashatóak. A címekben a magisztrátus, a tisztviselők után a fizetésben részesülő szolgák (*servitores*) kifejezés is szerepel. Mivel ezek az összeállítások a címben jelzett kategóriáknak megfelelően a városi tisztviselőkar tagjait nem különítik el, nem csoportosítják, a kérdés pontosabb, tartalmi megközelítése csak a szöveges beszámolók alapján tűnik megoldhatónak.

A részletes jelentésekből ugyanis megtudhatjuk azt, hogy melyek voltak azok a feladatok, amelyek ellátásával kapcsolatosan *officium*-ról, illetve *servitium*-ról beszéltek. Az említett fogalmakon túlmenően a szöveges beszámolóknak újabb fogalmak is feltűnnek, mert a források szólnak *functio*-ról és *munus*-ról (*munium*-ról) is. Az azonosnak jelzett adatokat összegyűjtve és táblázatba foglalva világossá vált előttem, hogy a 18. századi szóhasználat tulajdonképpen ugyanazokat a tisztségeket éppen úgy nevezte *officium*-nak, *officiolatus*-nak, mint *functio*-nak és *munus*-nak. Csak a *servitium*-ot tevők, a szolgák (*servitores*) csoportja válik külön élesebben. (Ld. a II. számú táblázatot.) Az utóbbiak közé a szakirodalomban is szolgáknak, szolgálattevőknek nevezett alsóbb igazgatási személyzet tagjai sorolhatóak.⁵⁵

Más a helyzet a tisztségviselőkkel. A bíróval kapcsolatosan például az *officium judicatus* mellett a források a *munus judicatus* kifejezést is használják, és szólnak a *judex functio*-járól is. Hasonló a helyzet a szószóló, a városkapitány, a hadnagyok, az adószedők esetében is. Feltételezhető tehát, hogy a különféle kifejezések ugyanannak a tisztségnek más-más jellegű működésére utalnak, az ellátandó feladatok más-más vonatkozásait domborítják ki. Míg például a bíró esetében – de a többi tisztséggel kapcsolatosan is – az *officium* magát a bírói hivatalt, a tisztséget jelöli, a *munus*, *munium*, valamint a *functio* használatával a beszámoló inkább a bírói tisztségben, hivatalban való eljárást, az igazgatási teendők végrehajtását emelik ki.⁵⁶

Nem könnyebb a válaszadás akkor sem, ha arra próbálunk egyértelmű magyarázatot kapni, hogy kiket tartottak a 18. században alárendelt tisztviselőknek (*subalterni officiales*), és kiket soroltak

⁵⁴ A tisztségviselő kifejezést használom az *officiales* megfelelőjeként Kállay Istvánnal ellentétben akkor is, ha az illető rendszeres fizetést kapott. Kállay szerint ugyanis például a téglá- és mészégetés felügyelője „legtöbb helyen . . . fizetést nem kapott, hivatalát tisztségként viselte”. (Kállay 1972. 41.)

⁵⁵ A szolgálattevőkről ld. PB. hiv. utasítások 7., 14.

⁵⁶ Az eltérő szóhasználat tartalmi különbségére elsőként Sinkovics István professzor hívta fel a figyelmemet. Ezt a különbséget erősítik meg szótáraink is. Az *officium* fordításaként Bartal Antal többek között *hivatal* (összetételekben); Györkösy Alajos *szolgálat, hivatal*; Márton József *hivatal, tiszti*; Pápai Páriz Ferenc *tiszt, hivatal* kifejezéseket közölnek. Hasonló a helyzet a *munium* (munus, munia) fordításával is. Bartal Antal szerint *munium: hivatal, kötelesség*; Györkösy Alajos szerint *munia: kötelességek, szolgálatok, teendők, hivatali foglalkozások, munus: kötelezettség, feladat, szolgálat, foglalkozás*; Márton József szerint *munus: hivatal, tisztség, tiszt, kötelesség* és Pápai Páriz Ferenc szerint *munia: tiszt, v. tiszt szerént-való szolgálat, munus: tiszt*. A *functio* fordításaként a Györkösy-szótárban az *eljárás, végrehajtás*; a Márton-szótárban a *hivatal, hivatalban való eljárás; teljesítése, végbevitel valaminek*; a Pápai-szótárban a *tiszt, tisztviselés* szerepelnek.

II/1. táblázat

A győri tisztségek, hivatalok, szolgálati helyek megjelölésére használt kifejezések

	Officiolatus	Officium
1743		judicatus, camerariatus
1744		fiscalatus
1745	notarius, capitaneus, cameralatus, perceptoratus int. ciŕtis, ductoratus int. ciŕtis	perceptoratus exter. ciŕtis, superior ductoratus exter. ciŕtis, vice-ductoratus exter. ciŕtis
1746		judicatus, capitaneus, tribunatus, Fleischbeschauer
1747		judicatus, capitaneatus, tribunus
1748		judicatus, substitutus iudex, capitaneus, ductores, tribunatus, camerarius
1749	lictor	
1750		
1751	ductoratus	judicatus, capitaneatus, officium senatorale, tribunatus
1752		tribunus plebis
1753		vice-ductor inter. ciŕtis
1754		
1755		
1756		tribunus plebis, judicatus, officium senatorale
1757		capitaneus
1758		tribunus plebis
1759		
1760		judicatus
1761	teloniator	
1762		judicatus
1763		
1764		
1765		
1766		vice-ductor exter. ciŕtis
1767		
1768		
1769		
1770		
1771		
1772		capitaneus, iudex, perceptor quanti portionalis
1773		
1774		
1775		capitaneus
1776		capitaneus
1777		
1778		judicatus, capitaneus

II/2. táblázat

A győri tisztségek, hivatalok, szolgálati helyek megjelölésére használt kifejezések

	Functio	Munus, munium	Servitium
1743 1744			
1745	cancellista, judicatus,		
1746	tribunus, pro-tribunus, ductores inter. et exter. cittis		
1747	ductores, perceptoratus		quadrantum m̄agri, servus cittis, custos carcerum
1748	tribunus	tribunus	
1749 1750			
1751	ductor, fiscalis		
1752	vice-ductor, capitaneus		vice-ductor, quadrantum magri
1753			
1754		judicatus	
1755 1756			
1757	tribunus, fiscalis		
1758			
1759		vice-ductor exter. cittis, munus senatoriale	
1760		fiscalatus	
1761		tribunus. capitaneus, agora- nomus	
1762			
1763	tribunus		
1764 1765 1766 1767			
1768	ductores		
1769		capitaneus	
1770 1771			
1772	tribunus, capitaneus, duc- tores	tribunus, ductores	
1773 1774			
1775	judex, tribunus, capita- neus, ductores	tribunus	
1776	judex, tribunus, senatores, ductores, capitaneus	tribunus	
1777	judex, tribunus, capita- neus, ductores	tribunus	
1778	judex, tribunus, senatores, capitaneus, ductores	tribunus	

a város belső állásához tartozóak (*officiales ad interim civitatis statum pertinentes*) közé. A források ugyanis elég ritkán térnek ki részletesen ezekre a kérdésekre. Kétségtelen azonban, hogy Győrben a szubaltern, alárendelt tisztviselők közé tartoztak például a hadnagyok (1767, 1775–1778) és a vásárfelügyelők (1775). A szakirodalom – miként erre már utaltam – egyértelműen azt állapítja meg, hogy kik *nem tartoztak* az alárendelt tisztviselők közé; a városbíró, a tanácsosokat és a szószólókat különítve el ettől a csoporttól. A szubaltern tisztviselők körébe sorolhatóak a hivatalok alárendeltjei (például Pesten és Budán) és általában az operatív feladatokat, végrehajtási teendőket ellátó tisztviselők, az alsóbb besorolású alkalmazottak (például Debrecen esetében az irodisták, a kancellisták, írnokok, városi hajdúk).⁵⁷

A város belső állásához tartozó tisztviselőkről, tisztségeikről még kevesebb és bizonytalanabb adat áll rendelkezésemre. A források alapján ide sorolható például a városi börtön őre (*licitor* – 1749), a főjegyző (*notarius*) és az aljegyző (*vicenotarius* – 1756), valamint a kapitány (*capitaneus* – 1758). Az igen szórványos adatok alapján – mivel a szakirodalom sem foglalkozik ezzel a kérdéssel – a tisztviselőknek ez a csoportja jelenleg még nem határozható meg pontosabban.

⁵⁷A szubaltern tisztviselőkről: PB. hiv. utasítások 6., 17., *Komoróczy Szoboszló 1720–1848 közötti városigazgatásáról* írt tanulmánya 263. és *Komoróczy 1974.* 222–223. és 230.